



Ordlån i
norsk mål,
s. 25

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

42. ÅRGANG 2/2014

- Teiknspråk pioneren, s. 6
- Banning på tv, s. 18
- Sensitivt ordval, s. 22
- Ordbokpolitikk, s. 30

Språkrådet



Kjære lesar!

Det norske språket er lite jamført med engelsk og kinesisk, i den tydinga at det er færre som bruker det, men norsk er stort jamført med dei aller fleste andre språk. Norsk teiknspråk er lite jamført med norsk, men stort jamført med mange andre språk. Likevel må teiknspråkbrukarane i Noreg ofte slite med at språket deira blir oversett og gløymt. Nokon lét seg nok enno lure av den fysiske skilnaden mellom teiknspråk og talespråk og tenkjer på teiknspråk meir som gestikulering enn som språk. Dei burde få vite betre.

Nett som samane og dei som talar dei nasjonale minoritetsspråka (kvensk, romanes og romani), må teiknspråkbrukarane sjå attende på ein lang periode då det norske stor-samfunnet undertrykte språket deira. I kring hundre år, fram til 1980-talet, vart norsk teiknspråk for det meste sett på som uønskt i klasseromma. Ikkje før språkforskarane oppdaga at teiknspråka er bygde opp på den same nyanserte måten som talte språk, vart læreplanar og lovpara-

grafar endra, og dei byrja ta omsyn til norsk teiknspråk. Og først med stortingshandsaminga av språkmeldingane *Mål og meining* i 2009 vart norsk teiknspråk fullt ut anerkjent som ein del av den norske kulturarven.

Framleis hender det at foreldre til barn med nedsett høyrsel blir frårådde å la barnet vekse opp tospråkleg, med teiknspråk i tillegg til det norske tale- og skriftspråket. Og høyrande barn frå teiknspråklege heimar må enno ofte leggje att morsmålet heime når dei skal på skulen. For eit barn er det ikkje så viktig om språket er stort eller lite, viss det er det ein kan best.

Les intervjuet med sosialantropologen Hilde Hualand, som braut ein barriere då ho som den første i historia forsvarte doktoravhandlinga si på norsk teiknspråk. Og les alt det andre vi har laga i stand til deg i denne utgåva av Språknytt. God lesnad!

INNHALD 2/2014

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Hva er adressen din?
- 11 Tar ein spansk ein
- 14 Til å bli slapp av
- 17 Språkbrukaren

INNSIKT

- 18 Banning på tv: mer vanlig, mindre tabu
- 22 Pene piker sier ikke «døvetolk»
- 25 Portugisisk på banen
- 28 Україна – Ukraina
- 30 Ordbøker er viktig språkpolitikk
- 32 Seigmenn står støtt i ordbøkene
- 34 Om meningers mot

Har du eit språkspørsmål, kan du sende ein e-post til sporsmal@sprakradet.no.



Spørsmål: Vi knyter gjerne *ferie* til noko vi ser fram til og vonleg tenkjer tilbake på med glede i ettertid. Men kvar kjem ordet eigentleg frå, og kva betydde det opphavleg?

Svar: Ordet *ferie* vart utbreidd på 1900-talet, men er mykje eldre enn som så. Det kjem frå latin, der *feriae* (eit substantiv i fleirtal) var ei nemning brukt om religiøse festdagar då ein ikkje dreiv handel og næring. Det er i slekt med både *fest*, *feire* og *feiring*. Svært tidleg kom *ferie* i bruk i skolen, om dei tidsromma då det ikkje vart undervist, og i rettsvesenet, om periodar då det ikkje vart halde rettsmøte. Det nokså sjeldne omgrepet *rettsferie* vitnar framleis om akkurat den bruken. No for tida bruker vi ordet først og fremst i samband med skolen og arbeidslivet.

I skoleverket var det tidleg ferieordningar for elevar og lærarar, men i arbeidslivet generelt er ferie eit mykje yngre fenomen. I Noreg fekk arbeidstakarar gradvis rett til ferie gjennom avtaler frå slutten av 1800-tallet, til den første lova som regulerte dette, kom i 1936.

Sidan då har vi fått mange nye, samansette ord med *ferie*, som fortel om gradvis velstandsutvikling og nye vanar. Både *feriebesøk*, *feriedag*, *feriehus*, *feriekoloni*, *ferieliv*, *feriereise*, *feriestad*, *feriestemning*, *ferietur*, *haustferie*, *juleferie*, *potetferie*, *påskeferie* og

sommarferie ser ut til å vere frå før 1940. I perioden 1945–1975 kom så blant anna *fellesferie*, *ferieadresse*, *ferieavløysar*, *ferieavvikling*, *feriebok* (der ein limte inn merke for opptente feriepengar), *feriefotball*, *feriegjest*, *ferieland*, *ferieordning*, *ferieparadis*, *feriepengar*, *ferieår* og *sydenferie*. Frå seinare år stammar ord som *ferieflytting*, *feriemodus*, *ferieskatt*, *gardsferie*, *opplevingsferie*, *ryggsekkferie* og *temaferie*.

Spørsmål: Om våren kjenner jeg ofte en eim av råtne planter. Har dette fenomenet et navn?

Svar: Da er det nok den såkalte isbrannen som ulmer. I *Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner* er isbrann definert som «skadevirkning på planter (gressplener) om våren ved at solvarme og frost stadig skifter». *Store norske leksikon* skriver vidare: «Opptrer i søkk på flat mark. Lyset slipper igjennom isen så plantene begynner å ånde, men is og vann hindrer lufttilførselen, så plantene kveles. Isbrann kan gjøre stor skade på eng, høstsæd og plener. Motvirkes ved god planering med avløp for overflatevann.»

Spørsmål: Er sankthans og jonsok egentlig det samme?

Svar: Svaret er ja. Sankthans eller Sankt Johannes' dag, som er det fulle navnet, er en kirkehøytid til

minne om døperen Johannes' fødsel 24. juni. Dette markeres i Norge med bålbrenning kvelden før, på sankthansaften. I en del norske dialekter kalles høytiden jonsok, som var det gamle norske navnet. Både Jon og Hans kommer av Johannes. Endelsen *-ok* er den samme som vi finner i *olsok* (Olavsdagen 29. juli, dødsdagen for Olav den hellige). Den kommer av *voke*, som betyr 'våke, våkenatt'. Jonsok er altså en våkenatt for Johannes døperen.

Spørsmål: På svensk seier dei *ett glatt svin*. Kva heiter det tilsvarande på norsk?

Svar: Det norske motsvaret er *ein glad gris*. *Glad* har inga bøyingsending i eintal på norsk (og dansk). Det heiter altså *ein glad gris* og *eit glad svin*, *eit glad menneske* osv. I fleirtal er bøyinga normal, for der heiter det *glade*. Svensk har hankjønnsforma *glad*, men inkjekjønnsforma *glatt*, slik vi for så vidt også skulle ha hatt, bortsett frå at den norske

skrivemåten ville ha vore *gladt*.

Andre einstavingsadjektiv som sluttar på *-a*, som *sta* og *bra*, manglar også ending i inkjekjønn eintal på norsk. Det heiter *eit sta barn* og *eit bra opplegg*. Også i fleirtal heiter det *bra*, mens det kan heite både *sta* og *stae*.

Spørsmål: Det er to slags brikker i eit puslespel. Den eine har ein tange som stikk ut, og den andre ei vik, og tangen skal då høve inn i vika. Dette veit alle puslarar, men har vi norske ord for tangen og vika?

Svar: Språkrådet har fått framlegg om kva dette kan heite på norsk. Eit framlegg går ut på at ein bør kunne bruke *tunge* på norsk sidan persarane bruker ordet for *tunge*, til dømes *positiv tunge* om utstikkaren og *negativ tunge* om vika. Eit anna framlegg er rett og slett *tunge* om utstikkaren og *vik* om vika.

Er det nokon som har andre framlegg, eller veit kva nemningar folk i faget nyttar? Skriv til oss!



Når eit ord er ført opp i denne spalta, tyder det berre at vi har registrert at det er i bruk. Det tyder ikkje at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi rår til eller rår frå å bruke eit ord, vil vi nemne det uttrykkjeleg.

phubbing *En dag kom jeg til en likegyldig gulrotåker med noen skabbete, oppstabilede trekasser i forgrunnen. Hva gjør den voksne mannen på søndagstur da? Han tar bilde, legger det ut på Instagram – og utsetter seg frivillig for den manglende responsens intense skamfølelse. Samme kveld sa jeg et rungende nei til «phubbing» på en nettside jeg kom over. Et sted måtte jeg begynne. Phubbing er fornærmelsen man påfører andre ved å kikke på telefonen i stedet for å være oppmerksom overfor dem du er sammen med. Det er en kombinasjon av ordene phone og snub. På norsk blir det kanskje telefornærmelse.*

Bergens Tidende 26.10.2013

skrekkdekk *Stanset norsk lastebil med skrekkdekk. – Det verste vi har sett, sier Veivesenet. 1400 tunge kjøretøyer har fått kjøreforbud i vinter. [...] Dagens virkemidler er ikke nok til å fjerne risikobilene fra glatte norske veier.*

Aftenposten 24.2.2014

sidevin – *Sjølvsagt har stor appell hjå nynorsk-folket, vil vi gjerne poengtere at bokmålsbrukarar kan ha like stor glede av han [...]. Med Nynorsk Raudvin på kartong kan dei som skriv bokmål til dagleg lære seg nokre nye nynorske ord medan dei nippar til eit glas raudvin [...] – Så om du ikkje er nynorskbrukar sjølv kan det vere lurt å gjere Nynorsk Raudvin til din obligatoriske sidevin, smiler Geir Eikeland i Excellars.*

Godtdrikke.net 20.12.2013

ytringskompis *Mange ytrer seg i offentligheten selv om de ikke har lyst, men fordi de vet det bedrer debattklimaet og jobbmulighetene. Oppfordre sidekvinnen din til å si noe – og få med deg en ytringskompis når du planlegger å si noe selv. Som erfaren foreleser vet jeg også at det er mulig å styre ordet og organisere debatter på måter som gjør det enklere for flere – også de mindre scenevante – å delta. Det er fullt mulig å unngå at åtte av ti talere er menn.*

Aftenposten 7.3.2014

reinfast *Reinfast på Hardangervidda. Reinsdyrflokken som stenger Rv 7 over Hardangervidda har ennå ikke flyttet seg. [...] – Det er ekstremt stille i området uten alle bilene, sier Hildegunn Hatland. Hun er født og oppvokst i Granvin, og kan ikke huske at veien noensinne har vært stengt på grunn av rein. [...] – Det er første gang vi er reinfast her.*

Bergens Tidende 13.3.2014



Foto: Mark Hamblin / AGE / NTB Scanpix



Bryter lydmuren

■ ERLEND LØNNUM

Da Hilde Haualand tok doktorgraden som den første døve i Norge, var det som å gå gjennom lydmuren. For det er tungt å nå toppen alene og måtte møte en mur av taushet når det er tale om tegnspråk.

«Tegnspråk er ikke et hjelpemiddel, men et selvstendig språk, noe helt for seg selv!» «Det er tull at man blir avhengig av tegnspråk, og at det går ut over norsklæringen – man klarer fint begge deler.» «Det er da ingen som angrer på at de har lært tegnspråk.»

«De som stadig snakker om farene ved å lære tegnspråk, vet rett og slett ikke hva de snakker om!»

Den frittalende doktoren i sosialantropologi er ikke akkurat redd for å si sin mening. Det er hun heller ikke når hun forteller hvordan det var å ta

«Døve har rett og slett dratt fra.»

doktorgraden ved Universitetet i Oslo for halvannet år siden.

Nivåforskjeller

– Jeg har brutt en lydmur når det gjelder tilgangen til gode tolketjenester, og det gjør meg sårbar. Det er helt klart den store ulempen når døve kommer på et høyt faglig nivå. Jeg skulle gjerne hatt tilgang til flere tolker med høyere kompetanse, sier Haualand.

Da hun begynte på doktorgradsstudiene for snart ti år siden, fikk hun smertelig erfare at tolkene ikke strakk til med sin treårige tolkeutdanning. Haualand resignerte en stakket stund, men tok senere opp tråden, med håp om at både døve og tolker kan få det de ønsker: mer utdanning og enda bedre tolketjenester.

– Problemet i Norge er at utdanningsnivået blant døve og tolketjenesten ikke har holdt følge. Døve har rett og slett dratt fra. Nav forstod heldigvis at jeg måtte ha de samme tolkene med meg gjennom hele doktorgradsperioden, ellers hadde jeg ikke klart å fullføre. Jeg kunne ikke gjøre som ved studiestart på 90-tallet, da hver enkelt student måtte ringe til de tolkene de visste om, og ta til takke med dem som måtte være ledige, minnes Haualand.

Det er altså Nav som har ansvaret for organiseringen av tolketjenesten i Norge, selv om mange er kritiske til at retten til tolk er medisinsk begrunnet

og kan assosieres med sykdom, spesielle behov og det å stå utenfor som en gruppe.

– Tradisjonelt har døve drevet med håndverk og yrkesfag og ikke hatt mulighet til å velge en akademisk karriere. Men i de siste tiårene har stadig flere døve begynt å studere ved universiteter og høyskoler, selv om det fortsatt er et langt lerret å bleke. Det som uansett er alfa

og omega, er bedre tilgjengelighet og kvalitet på tolketjenestene.

● ● HILDE HAUALAND

Hilde Haualand er den første døve som har tatt doktorgrad i Norge. Hun er utdannet sosialantropolog og jobber som samfunnsforsker i forskningsstiftelsen Fafo i Oslo.

Telekommunikasjon for døve

I doktorgradsavhandlingen «Interpreting Ideals and Relaying Rights – A Comparative Study of Video Interpreting Services in Norway, Sweden and the United States» sammenligner Hilde Haualand organiseringen av telebaserte oversettertjenester for tegnspråk og talespråk i tre forskjellige land. Bildetolktjenesten gjør at den døve kan bruke tegnspråk foran en bildetelefon, mens en ekstern tolk oversetter til talespråk for den hørende og til tegnspråk for den døve.

Norge har valgt å organisere tjenesten på utsiden av telekommunikasjonssektoren, som en utvidelse av den ordinære tegnspråktolketjenesten hos Nav, til tross for at de fleste oppdragene nettopp er oversettelse av telefonsamtaler. Et alternativ til dagens ordning vil være at den sektoren som har ansvar for teletjenester, også får ansvar

for denne tjenesten. Det er derimot mange praktiske, tekniske og økonomiske utfordringer. Telenor har ikke vist særlig interesse, mens Post- og teletilsynet jobber med saken.

– Det er viktig hvordan tjenesten er organisert og definert, og hvem som har ansvaret for den. Amerikanerne og svenskene har en større bredde på dette feltet, selv om de ikke akkurat vasser i gode tolker, de heller, sier Haualand.

Det ideelle er å kunne slå på en bildetelefon og få en tolk på tråden like fort som summetonen er der. Aberet kan bli at tolkene ikke får like god tid til å forberede seg og sette seg inn i saken på forhånd.

«I USA blir døve behandlet som forbrukere med klare rettigheter.»

– Det er ikke så lett å få til noe lignende i Norge, for vi lever i en annen politisk virkelighet. Brukerne blir ikke involvert i utviklingen av tjenesten i samme grad som i USA, der døve blir behandlet som forbrukere med klare rettigheter til telekommunikasjonstjenester døgnet rundt, forteller Haualand.

I Norge må døve fortsatt bestille tolk på forhånd i ordinær arbeidstid, og det er vanskelig å få tak i tolk til foreldremøter, kulturarrangementer og andre aktiviteter på kveldstid.

– Vi ønsker å kunne bruke bildetelefon når vi måtte trenge det, for eksempel hvis vi blir syke midt på natten og må snakke med legevakten. Men bildetolking skal ikke erstatte oppmøtetolker, siden disse formene for tolking utfyller hverandre.

Språkstyrke

Disputasen ble en solid språkøvelse for både skriveolker, tegnspråktolker, opponenter og publikum, og ikke minst for doktoranden selv, idet norsk tegnspråk og engelsk tale og skrift ble formidlet fra mange hender, munn og skjerm på samme tid. En annen utfordring var fagspråket og diskursen.

– Jeg har måttet finne flere nye tegn for faguttrykk, så det var nok ikke helt enkelt for publikum å følge med hele tiden. Men det er vel ikke gitt at man uten videre forstår ord som interseksjonalitet, epistemologi og ontologi i talespråket heller, humrer Haualand.

Den største barrieren møtte hun derimot på det indre plan.

– For å overleve et slikt prosjekt må man være mer enn vanlig interessert i å sitte og grave seg ned i sin egen ensomhet. Og enda mer ensomt blir det når man ikke er del av et større miljø og er avhengig av tolking. Da er det i hvert fall en betryggelse å ha de samme tolkene med hele veien, sier Haualand.

Hun hadde tre faste tolker som byttet på å tolke på kollokvier, samlinger, seminarer og konferanser i løpet av doktorgradsarbeidet.

Selvstendig språk

Under disputasen kunne man også studere noen av fordelene med tegnspråk i en presset situasjon. Et særtrekk ved tegnspråk er at man lettere kan holde ideer og tanker på plass ved å bruke såkalt lokalisasjon, det vil si at man med tegn blant annet kan vise hvilken

retning man tar. En tegnspråkbruker kan da få sagt mer på kortere tid enn en talespråkbruker.

døve, får tilbud om et kokleaimplantat (CI), et høreapparat som opereres inn bak øret. Det betyr ikke at de blir hø-

«Det har tatt lang tid å etablere kunnskap om tegnspråk.»

– Jeg ligger ofte et godt stykke foran tolkene og må ta pauser slik at talespråket får tatt igjen tegnspråket. Når tankene mine sprer seg, kan jeg trekke inn tegnene der jeg trenger dem. Tegnspråk er nemlig mer romlig og synkront enn talespråk, forklarer Haualand.

Det må altså ikke herske tvil om at tegnspråk er et fullverdig språk.

– Det har tatt lang tid å etablere kunnskap om tegnspråk, for døve blir ikke alltid tatt på alvor. Og fortsatt er det mange som bare betrakter tegnspråk som et språk i snever forstand. Men hvorfor kan vi ikke tenke om tegnspråk slik vi for eksempel tenker om engelsk? spør hun retorisk.

– Mange i helsevesenet sier fortsatt: «Jo da, tegnspråk er et språk, men barna skal lære seg å lytte og høre, og derfor skal ikke vi lære dem tegnspråk.» Jeg blir ikke klok på den innstillingen. Hvorfor må målet være at man bare skal bruke den dårlige hørselen for å

rende av den grunn.

– Vi kan ikke bytte ut tegnspråk med et høreapparat eller CI. Vi trenger begge deler. Heldigvis har de fleste etter hvert sluttet å si at man ikke trenger tegnspråk straks man har fått CI. For å si det på en annen måte: Jo flere språk man lærer seg, jo flere muligheter har man, oppfordrer Haualand.

– Jo mer vi kan vise andre at vi døve lever et helt vanlig liv, jo lettere går det for både foreldre og barn. For du aner ikke hvor A4 jeg kan være, røper hun. – Døve som bruker tegnspråk, har nemlig et like godt liv som andre. Mange foreldre har forstått det, så de lærer seg fortsatt tegnspråk for barnas skyld.

– Det er tøft å fronte saker på døves vegne, og det er slitsomt å jobbe med bare hørende. Det koster mye ikke å ha full tilgang til det språket som brukes rundt en, slik det blir i et talespråklig miljø. Tegnspråk krever ikke at jeg

«Vi kan ikke bytte ut tegnspråk med høreapparater.»

kommunisere? Det er praktisk å kunne høre, men det er også viktig å kunne bruke synet til å kommunisere, spesielt hvis hørselen ikke er helt normal.

Både og, ikke enten eller

Nesten alle norske barn som er født

må konsentrere meg på samme måte. Derfor bruker jeg tegnspråk når det er mulig, og høreapparat og talespråk når det er nødvendig. Men det er viktig å huske på at høreapparater eller CI ikke løser problemer som ensomhet og manglende inkludering.

Hva er adressen din?

Foto: Nils-Erik Bjørholt / NTB Scenpix

■ INGVIL NORDLAND

Til nyttår er målet at alle boliger, hytter og næringseiendommer i Norge skal ha adresse med veinavn og husnummer, slik det er krav om. Ennå bruker mange bare det gamle systemet med matrikeladresser.

Veiadresser er avgjørende for å finne fram til en eiendom, for eksempel i en nødsituasjon. Statens kartverk ønsker derfor at hele Norge skal ha veiadresser i løpet av året. På Kartverkets nettsider, www.statkart.no, kan du følge med på hvordan det går med adresseringa i ditt fylke og din kommune.

Regionale forskjeller

Per 1. mai i år var det totalt over 2,3 millioner adresser i Norge. Nesten åtte av ti er veiadresser, mens resten er matrikeladresser, det vil si ei tallrekke med gårds- og bruksnummer, eventuelt også festenummer. Det er store geografiske forskjeller på hvor langt en har kommet i adresseringsarbeidet. En av grunnene er at det i byene og på større tettsteder er lang tradisjon for veiadresser, mens det har vært mindre vanlig med gate- og veinavn på bygdene og i områder med spredt befolkning.

Den siste oversikten fra Kartverket viser at Sogn og Fjordane har færrest veiadresser. Nesten 60 prosent av alle boliger, hytter og næringseiendommer i dette fylket har fortsatt det gamle

systemet med matrikeladresser. Også i Midt-Norge og Nord-Norge er det langt igjen før målet er nådd. I disse to landsdelene er mer enn en tredel av alle eiendommer uten veiadresser. I Oslo, Akershus og Vestfold har til gjengjeld nesten alle veiadresser.

Kommunen bestemmer

Det er kommunen som avgjør hva veien eller gata skal hete, og hvordan adressenavnet skal skrives. Stedsnavntjenesten, som er administrativt underlagt Språkrådet, skal gi råd om skrivemåten av alle gate- og veinavn før kommunen gjør vedtak. Tiltrådingene fra stedsnavntjenesten skal være språklig begrunna, og i tråd med reglene for skrivemåten av stedsnavn etter lov om stadnamn (stedsnavnloven).

Les mer om saksgangen i adressenavnsaker på Språkrådets nettsider (tema: «Stedsnavn») og om kommunen som adressemyndighet på Kartverkets nettsider.

.....

Ingvil Nordland er rådgiver i stedsnavntjenesten i Språkrådet.

Tar ein spansk ein

«Er fransk i fare?» spurde Framandspråksenteret då dei presenterte tala for framandspråkval i ungdomsskulen. Undersøkinga syner at spansk igjen vann kampen om elevane.

Med innføringa av Kunnskapsløftet i 2006 blei faget Praktisk prosjektarbeid avskaffa. Det gav rom for etablering av spansk som nytt framandspråk på mange skular. Spansk blei raskt svært populært, og innføringa av faget er den direkte årsaka til at talet på elevar med framandspråk auka frå 60 % i skuleåret 2004–2005 til 78 % i 2006–2007.

Opp og ned

Mange spanskelevar hadde sannsynlegvis ikkje valt framandspråk om skulen ikkje hadde tilbode spansk. Samstundes valde ein del elevar spansk som elles ville ha valt fransk eller tysk. Fransk gjekk i same perioden ned frå 20 % til 17 % og tysk frå 34 % til 27 %. I åra før hadde fransk vore stabilt på om lag 21 %, mens tysk var på veg ned før spansk kom inn i biletet.

For begge faga heldt denne nedgangen fram eit år eller to, for så å stoppe opp. Lenge kunne det sjå ut som dei tre store framandspråka hadde stabilisert seg på kvart sitt nivå: spansk rundt 33 %, tysk rundt 26 % og fransk rundt 15 %. I dei siste tre–fire åra har vi likevel sett ei utvikling som kan tyde på at fransk på ny kan vere på veg ned, i motsetnad til spansk og tysk.

Tilbod og interesse

Nedgangen for fransk er ikkje like stor som oppgangen for spansk og tysk,

noko som kan forklarast med at talet på elevar med framandspråk sett under eitt samstundes har auka frå rundt 73 % i 2010–2011 til 77 % i år. Fransk har altså ikkje nytt godt av denne auken.

Når talet på elevar i eit språkfag går ned på landsbasis, kan det ha to forklaringar: Anten er faget blitt mindre populært, eller så er det færre skular som tilbyr faget. Når det gjeld fransk, kan det sjå ut som begge forklaringane kan ha noko føre seg: Fransk er tilbode på færre skular, og elevane som har tilbod om faget, vel det i mindre grad. Det er nærliggjande å forklare tala med at nokre skular har «bytt ut» fransk med spansk.

Fransk fall

Er så fransk i fare? Det er for tidleg å trekkje nokon sikker konklusjon. Til det er endringane i tala foreløpig for små. Utviklinga er ikkje nokon direkte trussel for faget, men kombinasjonen av færre skular med fransk og lågare interesse for språket kan fort føre franskfaget inn i ein negativ spiral.

.....

Artikkelen byggjer på ein tekst av Gerard Doetjes, seksjonsleiar for framandspråk ved Nasjonalt senter for framandspråk i opplæringa.

Bli med på nordisk språkmøte

Det nordiske språkmøtet 2014 blir halde i Stockholm 28.–29. august. Møtet blir arrangert av Nettverket for språknemndene i Norden i samarbeid med Språkrådet i Sverige og Nordisk språkkoordinasjon. Temaet

er den nordiske språkdeklarasjonen. Møtet er ope for alle som er interesserte i nordisk språkforståing, nordisk språkpolitikk og dei nordiske språka. Program og påmelding finn du på nettstaden til Språkrådet.

Få med deg Språk i Norden

Språk i Norden er årsskriftet til nettverket for språknemndene i Norden. I 2014-utgåva er temaet språkteknologi i Norden. Kva er status, og kva kan språknemndene gjere på dette området? Dei fleste artiklane er baserte på

innlegg frå det nordiske språkmøtet i 2013. I tillegg inneheld skriftet eit oversyn over nordiske ordbøker og språkpublikasjonar som kom ut i 2013. Les meir på www.nordisksprogkoordinasjon.org.

Danske Bank sløyfer dansk

Styret i Danske Bank har i et forslag til generalforsamlingen foreslått at vedtektene endres slik at årsrapportene fra og med regnskapsåret 2013 skrives på engelsk, med en kortversjon på dansk. Styret ønsker altså å snevre inn språket i årsrapportene, men foreslår at det kan snakkes norsk og svensk i

tillegg til dansk på møter og generalforsamlinger.

– Vi uttrykker oss best på vårt eget morsmål. Gir man slipp på morsmålet sitt, gir man fra seg et fortrinn, sier Nina Teigland, seksjonssjef for fagspråk og språk i samfunn og høyere utdanning i Språkrådet.

Nordiske banneord

I boka *Swearing in the Nordic Countries* er banneord frå mellom anna Noreg, Sverige, Finland, Litauen og Danmark lagde under den lingvistiske lupa. Boka er delt inn i fire tema: banneord og alder, banneord i media, banneord og omsetjing og historiske banneord.

Boka er ei samling artiklar frå eit symposium for nordiske språkforskarar om banning i dei nordiske landa og er utgitt av Dansk Sprognævn i 2014. Les meir om banning på side 18 her i Språknytt.



Nominer til Språkprisen 2014!

Språkrådet arbeider for å fremme og styrke stillingen til norsk språk og deler derfor ut en pris for fremragende bruk av norsk i sakprosa. Prisen kan gå til en person eller til en gruppe (institusjon, bedrift, organisasjon osv.). Nytt fra i år er at prisen skal deles ut annethvert år for bokmål og nynorsk. I år står bokmål for tur.

Alle kan nominere kandidater til Språkprisen. Kandidatene kan komme fra næringsliv, forskning, undervis-

ning (læremidler), forvaltning, presse, teknologi, kulturliv (f.eks. blogger) osv. Juryen må ha forslagene før 20. juni. Prisen deles ut på Språkdagen 18. november.

I 2013 ble Språkprisen gitt til én bokmålsforfatter og én nynorskforfatter, teologen Gyrid Gunnes og forfatteren Edvard Hoem.

Mer informasjon om nomineringen finner du på nettstedet til Språkrådet.

Grunnlova på norsk

Stortinget vedtok 6. mai i år to språkleg moderniserte versjonar av Grunnlova. Grunnlova har dermed skifta språkdrakt frå dansk til norsk to hundre år etter at ho vart vedteken.

Bokmålsversjonen er utarbeidd av professor emeritus Finn-Erik Vinje, medan nynorskversjonen kjem frå eit utval leidd av professor Hans Petter Graver, der Språkrådet var med. Bokmålsversjonen vart vedteken med 165 mot 4 røyster og nynorskversjonen med 168 mot 1 røyst.

Graver-utvalet la òg fram ein bok-

målsversjon, som var meir i samsvar med dagens skriftspråk enn Vinjes versjon. Eit framlegg om begge versjonane frå Graver-utvalet vart forkasta med 82 mot 87 røyster. Vi har dermed fått to versjonar som skil lag på nokre punkt, m.a. i leddinndeling.

Grunnlova vart sist modernisert i 1903, men berre med ørsmå justeringar. Eit moderniseringsframlegg frå Finn-Erik Vinje og Carl I. Hagen vart avvist i 2012. Den endelege bokmålsversjonen til Vinje er meir moderne i ordvalet enn den førre.

Boppa! – kvensk og norskfinsk på nett

I forbindelse med prosjektet «Resursssenter for kvensk og finsk» har Vadsø videregående skole laget et nytt nettsted om det kvenske/norskfinske i Norge. Nettsidene er en ressurs for alle interesserte, særlig for lærere og

elever på høyere klassetrinn. Sidene inneholder en fyldig lenkesamling til nettressurser i Norge, Sverige og Finland. Les mer på www.boppa.no.

Til å bli slapp av

■ ERLEND LØNNUM

Graset gror i desse dagar, til glede for mange og til irritasjon for andre, så hugs å ta allergipillene dine, eller 'dei små kulene med ein annan verknad', skal vi tru etymologien.

Sett med rennande pollenallergikarauge er det for tida mange lange veker fylte med tette luftvegar, hovudpine og kraftløyse. Først blomstra or og hassel, så eksploderte piletre og bjørk, no spirer grasfrøa, og seinare i sommar spreier burota rikeleg med pollen. Sett med språkauge kan ein så undre seg over kvar pollenallergien eigentleg kjem frå.

Allergimotstand

Pollen er latin og tyder 'fint mjøl, støv'. *Allergi* kjem av gresk *allos* 'annan' og *ergon* 'verknad' og *pille* av latin *pilula* 'lita kule'. Alternativt kan ein ta ein *tablett*, av fransk 'lita plate', eller ein *mikstur*, av latin *mixtus*, som er perfektum partisipp av *miscere* 'blande'.

Pillene, tablettane og miksturane inneheld stoffet *antihistamin*, som motverkar histamin ved allergiske lidningar. *Histamin* har vi frå gresk *histos* 'vev' og *amin*, som er ei kortform av *ammoniakk* med endinga *-in*, jamfør det latinske adjektivet *ammoniacus*. *Ammoniakk* er avleidd av det greske namnet på den egyptiske guden Ammon, fordi stoffet skal ha blitt oppdaga ved tempelet hans.

Pollenspreiing

På heimesidene til Norges Astma- og Allergiforbund står det: «De pollentypene som har størst betydning ved allergi i Norden, kommer fra tresortene bjørk, or og hassel, fra forskjellige type gress og fra ugressplanten burot. Dette er vindbestøvede planter med lette pollen som kan drive langt med vinden. I tillegg kommer pollen fra *Salix* (selje*, pil og vier). Pollen fra *Salix* spres hovudsakelig med insekter, ved store mengder også med vinden. Pollenallergi skyldes at man reagerer allergisk på visse proteiner som finnes i noen pollentyper.»

* *Selje* (norrønt *selja*) er i slekt med *salix*, som er latin for 'piletre', og som òg har gitt oss nydanninga *salisyl*, som i *salisylsyre*.

.....

Erlend Lønnum er rådgjevar i Språkrådet.



Foto: Andrew Fox / Corbis / NTB Scappix

I denne spalta tek vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

SVANGRE ORD

Å verte foreldre inneber ei stor endring i livet, og mange opplever at mykje vert snudd på hovudet, i alle fall for ei stund. Det er ikkje berre barnet som kjem til verda – foreldra oppdagar også ei heilt ny verd. Møtet med den nye verda er fullt av nye omgrep, fleire av dei med opphav i utlandet. Men kva kan desse «barna» heite?

Medan vi ventar på barnet

Frå USA kjenner vi tradisjonen *baby shower*, som vert stadig vanlegare hos oss. Det dreier seg om ein gåvefest der gjestane tek med seg nyttige (og nyttige) gåver til mor før barnet er fødd. Her i landet er jo tradisjonen at ein går på barselvisitt etter fødselen.

Det engelske ordet tyder eigentleg babydusj, som for oss nordmenn er noko heilt anna. Engelsk er fullt av slike metaforar. Her heime ser det ut til at *babygåvedryss* eller *gåvedryss* vert nytta for *baby shower*. Slik er litt av «dusj-delen» med. *Ventefest* er eit anna godt ord i bruk, medan *gravidfest* og *før-barselfest* også er moglege. Og for dei kreative kan *avslag* vere eit artig ord.

Medan barnet held oss vakne

Nybakte mødrer er ofte distré og kan kjennast igjen på auge og ansikt prega av svevnmangel innimellom all lukka. Med andre ord er dei råka av ammetåka. Men kva med far? Han deltek i større grad i pleie av spedbarn, også nattetid, og det er ikkje fritt for at mannen slit med liknande symptom. På engelsk har dei laga det kjønnsnøytrale *baby lag* etter same leist som

jet lag. Trass i svevnmangel har oppvakte fedrar laga ordet *vaketåke*, og på bokmål kling det enno betre: *våketåke*. Det er eit kreativt ord med gode språklege kvalitetar, og vi vonar det kjem i bruk, i det minste som ei språkleg påskjøning.

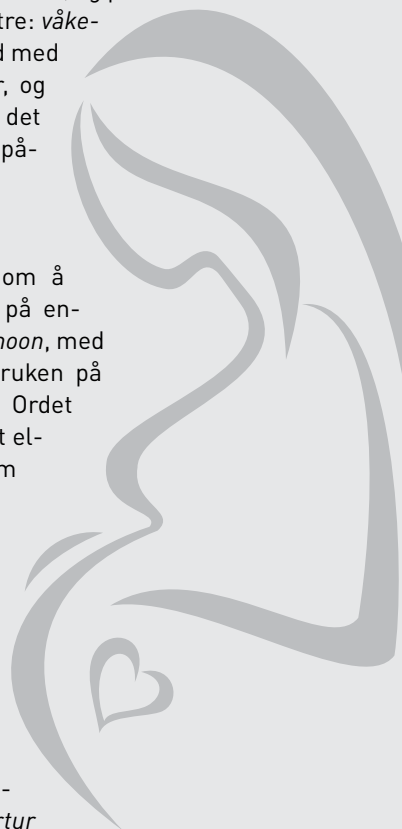
Ein avstikker

Det vert oftare snakka om å reise på *babymoon*, som på engelsk er laga etter *honeymoon*, med tydinga bryllaupsreise. Bruken på engelsk kan variere litt. Ordet kan syne til ei siste utflukt eller ei spennande reise som dei framtidige foreldra gjer før dei vert fanga av bamseklubbar i Syden og turar til Danmark.

Ordet kan også syne til ein tur etter fødselen der foreldra ferierer saman med spedbarnet i ro og mak. Her kan vi tenkje oss fleire moglegheiter på norsk. *Svangertur* og *førbarselreise* kan fungere før fødselen. Det kan også *svangersvipp* om reisa er kort. Etter fødselen kan ein kalle reisa for *babytur* eller *permisjonsferd*.

Språket vårt er altså fullt av pregnante ord som berre ventar på nedkomst.

Ole Våge er seniorrådgjevar i terminologitenesta i Språkrådet.



TV-REKLAMAR frå matgigantar som vil selja nordmenn «eeekte italieensk piiiizza», krydra sausar eller indiske rettar satsar ofte på stemmer med karikatur-aktig aksent. Ein meksikansk mariachi-songar med gitar og sombrero er ikkje nok for å selja «Fresh Mex» frå Toro. Han fortel også at du finn tacoprodukta «i skjoledisken». Dårleg norsk gir ekstra autensitet.

Spaltist Ann Kristin van Zijp Nilsen i Vårt Land

.....

DENNE NIDKJÆRE kvalitetssikringen er den største forskjellen på WSJ og norske medier, mener Jervell. – Hver eneste artikkel leses og kontrolleres gjennom fem-seks ledd. Derfor er det nesten ikke skrivefeil eller faktafeil i Wall Street Journal.

Den norske journalisten Ellen Emmerentze Jervell i avisa Wall Street Journal, intervjuet i Journalisten

.....

SKAL EG med bøygd nakke skamme meg over åra med «hull i CV-en» når eg søker ny jobb? [...] Det er svært sjeldan ein finn eit positivt uttrykk eller omgrep som har «hull» i seg. Det næraste er gjerne «null hull» som indikerer eit godt dentalt liv. [...] I ei sak frå NRK kan ein lese at «Stordalen er oppteken av at sjølv de med hull i cv-en skal få ein sjanse». Ja tenk det, til og med dei som har eit hull i CV-en skal få ein sjanse, det er jo heilt fantastisk! Det viser seg når ein les artikkelen at Stordalen faktisk ikkje nytta denne floskelen. Han er berre oppteken av mennesket og ikkje CV-en deira. Det

var journalisten som heiv uttrykket inn. Men det syner at begrepet «hull i CV-en» er på full fart inn i språket vårt. Det er ei utvikling eg ikkje liker.

Dagleg leiar Oddvar Vignes i Vignes grav Å spreng, i Bergens Tidende

DE FÆRRESTE sitter og nilytter foran radioen, men har den i stedet surrende i bakgrunnen. Da kan en fin, mangetydig og åpen norsk tekstsnuitt man fanger opp være som en vitamininnsprøytning i hverdagen. Vi nordmenn liker å være best i verden i engelsk, men jeg tror likevel de aller fleste må konsentrere seg mer for å få tak i engelske tekster. Ved en anledning ble det spilt 16 engelske låter på rad før det kom en norsk. For en ørken!

Journalist Marius Lien om NRK P13s første dag på lufta, i Morgenbladet



Foto: Berit Roald / NTB Scanpix

JOHN ERIK BØE LINDGREN, oversetter fra engelsk til norsk og nettedaktør i Språkrådet



Oversetteren – en løgner?

Å oversette er å jule. Å oversette er å late som om en annens tekst kan gjenskapes på norsk. Å oversette er å tro at ens eget språk holder mål. Å oversette er å tro at andres erfaringer kan omsettes og ikles en annen språkdrakt.

Det kan de naturligvis ikke. La meg si det først som sist, og med utropstejn: Hvis du kan, les originalen! Den er full av nyanser, idiosynkrasier og særpreg som MÅ gå tapt i en oversettelse. Den skjønnlitterære oversetteren vil ofte misunne sakprosaoversetteren: I sakprosa blir oversetting ofte en jakt på den rette brikken i et puslespill; i den skjønnlitterære oversettelsen jakter man på stemninger, stilnivåer, rytme, talemåter og det personlige uttrykk.

Det er mange måter å oversette på. En kan gå klinisk til verks og holde seg til kildens bokstav. En kan gå kreativt til verks og finne noe stilistisk tilsvarende i målspåket. En kan søke å bevare noe fremmedartet og eksotisk, en kan tilrettelegge for norske forhold. Og en kan søke å finne en fellesnevner som ivaretar alle aspekter.

Framfor alt må det fungere på norsk. Jeg får ofte spørsmål om hvor flink jeg er i engelsk (som er mitt kildespråk). Jeg må og bør selvfølgelig ha en viss innsikt i kildespråket, en fortrolighet og en følelse for nyanser og uttrykksmåter, samt en innsikt i

historiske og samfunnsmessige forhold. Ikke minst en mistenksomhet og tvil som gjør at jeg sjekker og dobbeltsjekker selv de enkleste ord. Men først og fremst må jeg ha en trygg og intuitiv følelse for mitt eget språk på ryggmargnivå. Jeg må høre for mitt indre øre hvordan teksten må lyde på norsk, samtidig som jeg tar hensyn til rytme, allitterasjon og stil.

Og valg. Oversetting er en uendelighet av valg. Et utsagn, en frase, en tanke kan som oftest uttrykkes på et utall forskjellige måter. Oversetterens oppgave er å velge. Ofte på sviktende grunnlag. Hva er meningen bak utsagnet? Hva prøver karakteren å si? Hva prøver fortelleren å si? Hva vil forfatteren formidle? Det er lag på lag, og ofte må en inn og tolke. Noen ganger er det mulig å kontakte forfatteren for å få en avklaring, andre ganger er forfatterens intensjon og tekstens uttrykk på kollisjonskurs. Noen ganger er forfatteren død. Hva da?

Jo, da er oversetteren på tynn is. En ikke ukjent følelse. Det er her ryggmargen kommer inn i bildet. Og overbevisningen om at norsk er et fullgodt språk, troen på at det finnes en løsning og håpet om at det som måtte gå tapt nettopp her – et rim, en allitterasjon, en særlig elegant vending – kan tas igjen et annet sted, slik at summen blir konstant, eller i det minste bortimot.



Banning på tv: mer vanlig, mindre tabu

■ RUTH VATVEDT FJELD

Å banne er å bryte et språklig tabu. Når vi tar banneord i vår munn, er det som regel spontane uttrykk for sinne, redsel, irritasjon eller angst. Men er man egentlig nødt til å bruke tabuiserte uttrykk i tv og radio?

Tabu er også visse ord som uttrykker forakt og fornedrelse. Det er viktige sosiale virkemidler, og vi lærer forskjellen mellom akseptable og uakseptable ord ganske tidlig. Små barn sier *bæsj*, *tiss* og *promp* uavlatelig for å teste ut grenser og virkning, kanskje også for å tøffe seg overfor andre barn. Omtrent

på samme måte kan banneord brukes. Fornedring regnes vanligvis ikke som banning, som innebærer en slags overtro eller forestilling om overnaturlige makter som kan påkalles. Men begge ordtypene er språklige tabuer, og ikke sjelden blir de kombinert i tabuuttrykk som *jævla drit*.

«Vi lærer forskjellen mellom akseptable og uakseptable ord ganske tidlig.»

Tabu eller ikke?

Språket i NRK er oftest planlagt og «manusbundet», i andre tilfeller fritt og relativt spontant, men selvsagt ikke helt uten forberedelse i snakkeprogram heller. Som språkkonsulent har jeg hørt flere begrunnelser for å bryte språklige tabuer. Mange sier at de ikke vet at ordene de bruker, er tabubelagt. Andre sier at de gjør det for å markere en viss stil, gjerne for å virke unge og freshe i programmer beregnet på yngre lyttere.

Mitt inntrykk er at ungdom ikke synes det er særlig stas med eldre som banner eller bruker tabuuttrykk. Det ser ut til å være nødvendig med mer kunnskap om hva språklige tabuer er, og hvordan de oppleves av forskjellige personer. Og siden det finnes svært lite forskning og dokumentasjon på banning, kan det se ut til at tabuene også har ført til at språkforskerne har forsumt seg.

Ikke misbruk Guds navn

I forskjellige distrikter, miljøer og sosiale lag er tabunormene forskjellige, særlig når det gjelder språklige uttrykk. Tradisjonelt har banningen i norsk kultur vært knyttet til kristendommen og det annet bud, som forbyr å bruke Guds navn når det ikke er knyttet til en religiøs handling. Det kalles falsk påkalling, og det har vært et sterkt og viktig tabu i norsk språkkultur.

I løpet av 1900-tallet skjedde det en sterk sekularisering og avkristning, parallelt med stor innvandring av personer med andre religioner. Dermed har tabuet i det annet bud fått svekket

betydning. Å si *herregud* oppleves av de fleste i dag som en svært mild ed og mest et uttrykk for svak irritasjon eller oppgitthet. Det gjelder de fleste, men selvsagt ikke dem som fortsatt ønsker å følge kristendommens bud. Mer tabubelagt er det å påkalle de onde makten, og det å si *faen i helvete* markerer snarere sinne eller angst og kanskje manglende selvkontroll. Uttrykket er fortsatt tabu i de fleste sammenhenger i norsk kultur.

Dobbeltmoral

Ulike sosiale lag og grupperinger har forskjellige grenser for hva som er akseptert språk, og hva som er tabu. Det er det viktig å være oppmerksom på når man snakker i offentlige medier som radio og tv. Visse uttrykk kan virke sårende eller opprørende på andre mennesker. Ens egne tabugrenser kan være helt forskjellige fra grensene i andre landsdeler eller sosiale grupper.

Det er mye dobbeltmoral og mange merkelige regler når det gjelder språklige tabuer. Vi regner tradisjonelt med at voksne tåler mer banning enn barn, og at kvinner tåler mindre enn menn. Dannede menn skulle for eksempel ikke banne når det var kvinner til stede. Mange oppdrar barna sine til ikke å banne, men banner ofte selv. Og lenge mente språkforskere at kvinner ikke kunne banne!

Dette er imidlertid i ferd med å snu seg, og nyere forskning viser at unge kvinner banner vel så mye som menn. Det er en konsekvens av likestillingen mellom kjønnene. Tro ikke på dem

som sier at de aldri banner! Hører man på dem en stund, kommer det mange banneord, men de bruker da gjerne ord som er mindre tabu i deres miljø. Men det betyr ikke at de ikke er tabu i andre miljøer.

Trenger mer dokumentasjon

Det har i det siste vært en storm av klager over mye banning i NRK. Det er for så vidt ikke noe nytt. I de tolv årene jeg var språkkonsulent i NRK, har slike klager vært gjengangere. Særlig heftig var klagestormen i 2001, da tv-programmet «To trøtte typer» gikk. Senest i februar i år hadde Kringkastingrådet

jeg ledet arbeidet med å bygge opp en elektronisk tekstsamling av teksttyper, primært for å finne nye ord og uttrykk som bør inn i ordbøkene. Samlingen kalles Leksikografisk bokmålskorpus. En teksttype som kan ha mange nyord, er teksting av film og liknende tv-innslag. En analyse av disse tekstene er så nær dokumentasjon av spontan tale vi kan komme, om vi ikke skal lytte gjennom uendelig mange timer med lydopptak.

Jeg har brukt dette materialet for å undersøke om det har skjedd en endring i bruk av tabuord i NRK, ved å sammenlikne teksting fra tre fireårs-

● «En svarteliste over ord fanger ikke opp den faktiske språkutviklingen.»

temaet banning oppe til diskusjon. Rådet ønsket en mer tallfestet begrunnelse for klagen. Men det er vanskelig å få godt materiale for slike undersøkelser, da ekte banning er spontane, muntlige utsagn.

I den nyss utkomne boka *Swearing in the Nordic Countries* presenterer Ulla Stroh-Wollin banning i svenske dramaer gjennom tidene, en god metode for å dokumentere tabuspråk, riktignok ikke spontant, men simulert spontant i replikkene. Selv har jeg analysert replikkbruken hos våre største forfattere («de fire store») og funnet at de også brukte banneord for å karakterisere sine personer. Det samme viser analyse av avistekster.

Mer banning på tv

Ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo har

perioder: 1998–2001 (25 000), 2003–2006 (1 170 000) og 2007–2010 (3 293 000). Antall ord fra hver periode står i parentes bak årstallene. De undersøkte ordene var av to typer: banneuttrykk og fornedrende uttrykk.

Banneuttrykkene var de mest frekvente i moderne norske aviser: *faen, satan, herregud, jesus, jævlig/jævla, helvete, forbannet/forbanna* og *for himmelens skyld*. De mest brukte var *faen, Herregud, helvete* og *jævla/jævlig*. De fornedrende uttrykkene var *dritt, drittsekk, drit, dritkul, dritlekker, dritfin, dritbra, drite, drite i og shit*. Her var de mest brukte *drit-, dritt, drite, drittsekk* og *drite i*.

I den første perioden fant jeg totalt fem banneord og ett fornedrende uttrykk, i den andre perioden 130 banneord og 63 fornedrende uttrykk og i den tredje perioden 4059 banneord og 547

fornedrende uttrykk. Den første perioden er dermed nesten fri for tabuord, så jeg ser ikke mer på disse tallene. Men om man korrigerer for tekstmengde, viser det seg at tabuord i tekststripene på NRKs sendinger er brukt 11 ganger så mye i perioden 2007–2010 i forhold til 2003–2006. De fornedrende er brukt tre ganger så mye.

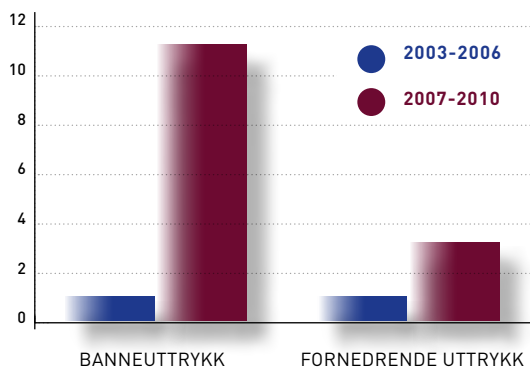
Det dreier seg altså her om de mest vanlige banneuttrykkene i norske aviser. Undersøkelsen viser at det har vært en markert økning i de fleste uttrykkene. Tekstfiler er som regel oversatt, oftest fra engelsk. Jeg tok derfor med noen oversatte moderne engelske banneuttrykk som *shit*, *Jesus* og *in heaven's name*. Men det var lite av anglisert banning i tv-tekstingen, bortsett fra *shit*.

Tabugrensene flyttes

Det er vanskelig å dokumentere språkutvikling, men undersøkelsen av tv-tekster fra dette århundret viser tydelig at de undersøkte ordene er mye mer brukt i NRK nå enn før. Det er lite trolig at undertekstene følger andre normer enn resten av NRK. Økningen har selvsagt sammenheng med hvor mye ordene var brukt før, og den milde eden *herregud* var mest brukt i den tidlige perioden, sammen med *helvete*. De er begge forbigått av *faen* i den andre perioden. Dette er en indikasjon på at tabugrensene forskyves, eller også at noen av de tidligere banneordene nå er blitt avtabuisert. For ord og uttrykk som brukes ofte, kan man ikke lenger regne som tabu.

Problemet er at utviklingen er forskjellig i forskjellige grupper, og dermed oppstår en normkonflikt. Å sette opp en svarteliste over ord som ikke kan eller bør brukes, er neppe noen

TABUORD I TEKSTSTRIPENE PÅ NRKS SENDINGER



god idé, blant annet fordi en slik liste ikke fanger opp den faktiske språkutviklingen, og fordi det er vanskelig å kartlegge hva som til enhver tid er tabu for alle. Men etiske retningslinjer der man oppfordrer journalister og andre til å føre et nøkternt og velpleid språk, vil selvfølgelig være en rettesnor som kan brukes når noen ikke respekterer andres holdninger til tabuer. Selv om ordene fra undersøkelsen har blitt mer utbredt de siste årene, betyr ikke det nødvendigvis at det er mer banning i NRK enn før. Det kan snarere bety at det er andre tabuer som virker nå enn tidligere.

Det ville være interessant å finne ut hvilke ord som virkelig er tabu i dag. Sannsynligvis er det uttrykk for seksuell aktivitet og promiskuitet. I tillegg opplever vi at alminnelige ord som *problem* og *ansvar* ikke lenger kan brukes i administrasjon og offentlig debatt. Det heter nå *utfordring* og *å ha eierskap* eller mange andre rare omskrivninger. Språkets veier er uransakelige!

Ruth Vatvedt Fjeld er professor i leksikografi ved Universitetet i Oslo.

Pene piker sier ikke «døvetolk»

■ EDIT BUGGE, ENDRE BRUNSTAD OG INGUNN INDREBØ IMS

De fleste tenker seg om en ekstra gang når de skal sette ord på sensitive temaer som fysiske trekk, seksuell orientering og religiøs og etnisk tilhørighet. Skal man si «dyslektisk» eller «ordblind», «homofil» eller «skeiv»? Og er det greit å bruke «sigøyner», «keivhendt» og «dødfødt»?

Visse typer ord er upassende i visse sammenhenger, fordi de kan virke støtende, fornærmende eller krenkende. Ei språklig feilberegning gjør at du kan såre noen du ikke mente å såre, eller at du kan bli tillagt meninger og holdninger som du egentlig ikke har. På samme måte som kvinner tradisjonelt har vært mer tilbakeholdne med bannskap enn menn, ser vi at kvinner i større grad enn menn er forsiktige når de bruker sensitive ord. Dette viser undersøkelsen «Har du ein støytande

språkbruk?», som blei presentert på Språkdagen 2013, i regi av Språkrådet.

Hvordan beskriver du naboen?

Testdeltakerne blei bedt om å svare på hvilke betegnelser de sjøl ville ha brukt, og hvilke betegnelser de forventet at andre ville bruke. Betegnelsene var knytta til både privat og offentlig sammenheng og til skriftlige og muntlige uttrykk. Hvordan ville de omtale naboen sin overfor en kollega? Hva ville de forvente å høre på Dagsrevyen

- «Ei språklig feilberegning gjør at du kan såre noen du ikke mente å såre.»

Hva er krenkende?

Det er vanskelig å liste opp hvilke betegnelser som til enhver tid er upassende eller krenkende. Språkrådet ber folk om å være tolerante og vise folkeskikk, mens andre instanser har laga lister over ord som oppfattes som krenkende. I 1999 kom NRK Østlandssendingen med den såkalte Svartelista, ei liste over ord knytta til innvandring, der en skilte mellom «greie» ord, «vær varsom»-ord og «bør ikke brukes»-ord. Og i 2004–2005 utarbeida Norges Handikapforbund, Norsk Forbund for Utviklingshemmede, Norges Blindeforbund, Hørselshemmedes Landsforbund, Dysleksiforbundet, Synshemmede Akademikere, MS-Forbundet, Landsforeningen for hjerte- og lungesyke og Norsk Revmatikerforbund ei liste over slike «ord på indeks».

● «Når vi skal sette ord på et vanskelig tema, er vi gjerne mer vage og mindre presise enn ellers.»

og lese i avisa? Hva ville de selv ha skrevet i avisa? Dette var blant spørsmåla i undersøkelsen, som lå ute på NRKs nettsider i knappe to uker og fikk svar fra rundt 15 000 personer.

Testdeltakerne blei bedt om å velge mellom svaralternativ gitt på forhånd. En del av alternativa sto på interesseorganisasjonenes lister over frarådde ord (se tekstboksen på side 22), andre på lister over anbefalte betegnelser, slik at vi kunne finne ut om testdeltakernes valg var i samsvar med anbefalingene.

Euroafrikaner?

Når vi skal sette ord på et vanskelig tema, er vi gjerne mer vage og mindre presise enn ellers. Det var spørsmål 6 et godt eksempel på: «Du skriver et leserinnlegg i lokalavisen. Hvilken formulering velger du? Det er kommet mange sigøynere / rumenere / romer / rom / romfolk til byen vår». Her er det viktig å huske på at de ulike betegnelsene ikke betyr det samme, for ikke alle romer er rumenere, og ikke alle rumenere er romer.

Da testdeltakerne blei bedt om å beskrive ei amerikansk kvinne som «mørk / afroamerikansk / neger / negresse / svart», valgte nesten 40 % det tvetydige og litt vage «mørk», mot 32 % «afroamerikaner», 16 % «svart», 8,5 % «neger» og 3,6 % «negresse».

Ikke alle spørsmåla hadde fullgode alternativ, slik at testdeltakerne blei tvungne til å velge mellom ulike alternativ som alle kunne oppfattes som støtende. For andre spørsmål konstruerte vi nye ord som alternativ, som i det nylaga ordet *euroafrikaner* i spørsmål

10: «Nabogutten skal være utvekslingsstudent i Sør-Afrika et år, og skal bo hos en sørafrikansk familie. Du vil vite mer om dem. Hva sier du? Er de lyse / hvite / euroafrikanere?» Svara ga oss et inntrykk av hvordan folk går fram når de ønsker å bli oppfatta som korrekte. I dette tilfellet valgte faktisk over 18 % alternativet «euroafrikaner», et ord de antakelig ikke hadde sett før.

Kjønnforskjeller

Testdeltakerne blei også bedt om å oppgi noen opplysninger om seg sjøl, slik at vi fikk undersøkt om alder, utdanningsnivå, kjønn og bostedsregion hadde noe å si for hvordan de svarte. Av disse faktorene er det særlig kjønn som gir utslag.

Ifølge testresultatene velger kvinner i større grad enn menn ord som er i tråd med anbefalingene fra norske interesseorganisasjoner. I valget mellom formene «døvetolk» og «tegnspråkstolk» velger for eksempel et flertall av mennene «døvetolk», mens et flertall av kvinnene velger «tegnspråkstolk». I valget mellom formene «downs», «Downs syndrom» og «mongoloid» velger de færreste forma «mongoloid», men i dette mindretallet er det dobbelt så mange menn som kvinner: Hver tiende mann velger forma «mongoloid», mens bare hver tjuende kvinne gjør det samme. På samme måte velger 80 % av kvinnene «spilleavhengig» foran «spillegal», mot 73 % av mennene.

Et slikt mønster kan knyttes til tradisjonelle begrensninger for kvinners språkbruk. Pene piker banner ikke,

● «Flere kvinner enn menn velger orda sine med omhu
 ● og vokter seg for ikke å støte andre.»

heter det. De blir støtt av grove vitser, de velger orda sine med omhu, og de vokter seg for ikke å støte andre. Eufemismer og forsiktig språkbruk kan betegnes som bannskapens pripne kusine.

Hvordan omtaler vi det som er vanskelig å snakke om? Ord for sjukdom, utseende, seksuell orientering og etnisitet er da også en del av den nedsettede ordfloraen. Når noen velger å omtale et dumt tv-program som «mongo», «hemma», «cp» eller «døvt», utnytter de sensasjonsverdien knytta til tabubelagte områder i kulturen vår. For et par år siden fikk vi høre at «homo» og «jøde» blei brukt som skjellsord i norske skolegårder. Det kan tolkes som uttrykk for et oppsving i antisemittiske og homofobe strømninger i samfunnet vårt, men det viser også at skoleunger veit at de kan oppnå en tilsikta sjokkeffekt.

Provoserende

Testdeltakerne fikk også mulighet til å legge igjen kommentarer som ikke kom med i det offentlige kommentarfeltet på NRKs nettsider. Mange av kommentarene var følelsesladde. Flere testdeltakere lot seg provosere av at vi i det hele tatt hadde laga en test som aktualiserte disse temaene. Det mest provoserende for dem var at etnisitet blei aktualisert gjennom spørsmål

om hudfarge. Mange mente at de sjøl verken ville tenke på eller sette ord på menneskelig hudfarge. Det å la være å si noe er sjølsagt den mest forsiktige tilnærminga til sensitive temaer.

Om språkløsheten alltid er det beste alternativet for oss alle, skal ikke vi avgjøre. En undersøkelse som dette tar uansett temperaturen på holdningsklimaet for bruken av tabubelagte og sensitive begreper. Den er sånn sett et supplement til andre mer deskriptive undersøkelser av hvilke ord som går ut av bruk, og hvilke som kommer inn i det allmenne ordforrådet.

Ord er med andre ord mer enn ord. De speiler også samfunnet og endringer i vår forståelse av verden. Dessuten handler slike karakteristikker om hvem som har definisjonsmakt, og hvem som setter dagsordenen når grupperinger i samfunnet betegnes og karakteriseres. Derfor er det interessant å se om folk-flest-holdningene er i takt med anbefalinger fra medier og interesseorganisasjoner.

.....

Edit Bugge er universitetslektor ved Universitetet i Bergen, Endre Brunstad er professor ved Universitetet i Bergen, og Ingunn Indrebø Ims er stipendiat ved Universitetet i Oslo.

døvt KEIVHENDT cp MONGO
 homo skeiv hemma ORDBLIND

Portugisisk på banen

■ OLE VÅGE

Er du klar for å følge fotball-VM i Brasil og bli betre kjent med portugisisk? Vi ønskjer å spele ball med fotballinteresserte lesarar og finne språklege band mellom Noreg og Brasil. For det finst vel fleire portugisiske ord i norsk enn samba, lambada og bossa nova?

Portugisisk vert tala av om lag 220 millionar menneske på fire kontinent. Forklaringa på utbreiinga finn i vi portugisisk historie. Portugal er nemleg ein gamal sjøfararnasjon som på 1400-talet og framover sende ut karavellar og andre havgåande fartøy på oppdagingsferd. I kjølvatnet av oppdagingane koloniserte portugisarane område i Afrika og Asia og ikkje minst Brasil i Sør-Amerika. I tillegg etablerte Portugal ei rekkje handelsstasjonar,

saren Pedro Álvares Cabral og flåten hans strandhogg i det som no heiter Brasil. Den portugisiske krona gjorde krav på territoriet, og nokre tiår seinare busette dei første kolonistane seg der. Dei møtte framande dyr, plantar og landskap og også innfødde som allereie hadde ord på sitt eige språk for alt det nye og eksotiske. Fleire av desse orda, som mellom anna kjem frå sør-amerikanske språk som tupi og guarani, finn vi att i norsk i dag.

«Ei ny verd med nye handelsvarer gav europearane nye ord, som etter kvart tok vegen inn i det norske språket.»

og handelen med eksotiske varer vart avgjerande for framveksten av den nye verdsmakta. Med på lasset kom også klosterordenar med portugisiske munkar og nonner som dreiv med misjonering, og som dimed lærte seg fleire av dei framande språka.

Ei ny verd med nye handelsvarer for oss europearar gav også nye ord, og mange av dei tok etter kvart vegen heim til oss og kom inn i det norske språket. Og minst like viktig var reiseskildringar og forteljingar, som formidla fleire nye ord frå dei portugisiske koloniane.

Portugisisk som transittspråk

Ein april dag i år 1500 gjorde portugi-

Ananas har vorte vanleg i butikkhyllene i løpet av dei siste tiåra. Ordet *ananas* kjem frå *na'na* i tupi eller *naná* i guarani og tyder 'svært god frukt', og det er det ikkje vanskeleg å seie seg samd i. Tupi vart tala langs kysten av Brasil, men døydde ut for om lag to hundre år sidan. Guarani derimot er i høgste grad levande og vert i dag tala av nesten fem millionar menneske, hovudsakleg i Paraguay. Andre ord som opphavleg kjem frå tupi og guarani, er *piraja* (frå *pirá* (fisk) og *anha* (tenner) i tupi), *jaguar* (*yagué* (beist, seinare hund) i guarani), *kasjunøtt* (*acajú* (nøtt som veks fram) i tupi), *kajennepepar* (*kyinha* (sterk paprika) i tupi) og

«Portugisisk har vore leksikalsk omlastingshamn for ord frå ei anna røynd.»

maracas (*mara'ka* i tupi og *mbaracá* i guarani).

Alle desse orda har gått gjennom portugisisk på veg til norsk. Vi kan difor seie at portugisisk har fungert som eit transittspråk. Portugisisk har saman med spansk, det andre store koloniospråket på desse breiddegradene, vore mellomledd eller leksikalsk omlastingshamn for ord frå ei anna røynd. Difor får slike ord gjerne også ei svært lik språkdrakt på andre europeiske språk. Portugisisk har rett og slett vidareformidla ord.

Albatross og bacalao

Vi nyttar ord i norsk som portugisisk har overført frå andre språk enn tupi og guarani i Brasil. Vi fyller gjerne væske i ein *tank*, eit ord som opphavleg kjem frå eit av språka i India, gujarati. I dette språket tyder *tankh* underjordisk regnvasslager eller cisterne, og portugisarane kalla det for *tanque*. Portugisarane var blant dei første europearane som hadde handelsstasjonar ikkje berre i India, men òg andre stadar i Asia.

Eit anna døme er ordet *teak*, altså treslaget, som kjem frå det malaysiske *tekku*. Portugisarane tok med seg både trematerialet og det «akklimatiserte» ordet *teca* heim til Europa. Vi har òg fått arabiske ord via portugisisk, som *albatross* og *monsun*. *Monsun* kjem frå *monção*, som igjen kjem frå det arabiske ordet for årstid, *mausim*. *Albatross* har gått vegen frå det arabiske ordet for dykkar, *al-gattas*, gjennom portugisisk *alcatraz*. Sannsynlegvis har det latinske ordet for kvit, *alba*, blanda seg inn i ordet vi nyttar, *albatross*. Fuglen

er bokstaveleg tala ein kvit dykkar!

Bacalao er ein spennande fiskerett som vi nordmenn stadig oftare et med stor appetitt. Ordet kjem frå portugisisk *bacalhau*, som rett og slett tyder torsk. Hovudingrediensen til bacalao retten er klippfisk, som Noreg eksporterer store mengder av til mellom anna Brasil og Portugal. Så medan *bacalao* på norsk syner til matretten, vert *bacalhau* nytta på portugisisk både om torsk og om matrettar som vert laga av denne fisken. Her har det sånn sett gått att og fram.

Maritime innslag

Nordmenn og portugisarar deler også eit nært tilhøve til havet. Ein skulle nesten tru at vi hadde mange maritime lånord frå portugisisk, men slik er det ikkje. Mange av dei maritime lånorda vi har, kjem frå nederlandsk. Men nokre er det likevel. Det å slepe eit skip eller ein leker ved hjelp av eit anna fartøy, heiter å *buksere* på norsk. Ordet kjem opphavleg frå det portugisiske verbet *puxar*, som ålment tyder å dra eller slepe, og som difor like gjerne vert nytta av portugisiske landkrabbar som av sjøfolk.

Eit anna ord med portugisiske røtter er *kravell*. Tradisjonelt finst det to måtar å bygge skrog til båtar på, anten kravell eller klink. Kravellbygde skrog har eit skjellett med ei glatt bordkledning, medan klinkbygde skrog har delvis overlappande bord. Ordet *kravell*





Det passar bra om du lèt tankane flyge sørover neste gong du fyller tanken: Vi har fått *tank* frå portugisisk, som i sin tur henta ordet frå det indiske språket gujarati.

Rettskriving

Portugisisk har fram til no hatt to ulike rettskrivingsnormalar, éin for Brasil og éin for Portugal og andre tidlegare koloniar. Etter at den nye rettskrivingsnormalen vart underskriven av styresmakter frå ulike portugisiskspråklege land i 1990, er ein no i ferd med å innføre felles skrivereglar for språket. Om lag 0,5 % av ordtilfanget i Brasil og 1,6 % i dei andre landa vil verte endra.

kan også nyttast synonymt med *karavell*, ein skipstype frå seinmellomalderen med fyldig skrog og høgt akterskip. Om ein går enda lenger tilbake i ordhistoria, vil ein oppdage at det portugisiske *caravela* kjem frå det greske ordet for kreps, *karabos*.

No er ikkje alltid dei etymologiske ordbøkene samstemte. Nokre meiner at *karavell* kjem frå spansk snarare enn frå portugisisk. I det heile kan det i ein del tilfelle vere vanskeleg å vite om eit ord kjem frå det eine eller andre av desse iberiske språka. Det same gjeld også dei søramerikanske språka tupi og guarani. Samstundes har orda vi har sett på, neppe gått rake vegen frå portugisisk til norsk. Dei har gjerne tatt vegen om dansk, fransk, tysk, nederlandsk eller engelsk, og gjerne fleire av desse språka.

Japan–Portugal–Noreg

Meir overraskande er det nok at vi har fått inn nokre ord for japanske matrettar som eigentleg er portugisiske. Ein sushirestaurant har gjerne *tempura* på menyen, altså frityrsteikt sjømat eller grønnsaker. Ordet kjem truleg frå det portugisiske *tempero*, som tyder krydder eller smakstilsetjing. Portugisarane etablerte handelssamband med Japan allereie i 1550 og var dimed først ute

blant dei europeiske stormaktene. Med seg frå Portugal hadde dei teknikken å frityrsteike mat, og den vart etter kvart populær blant japanarane – og no heime hos oss.

Eit anna døme er *battera*, ein sushitype med makrell på toppen. Ifølgje fleire kjelder kjem ordet frå det portugisiske *bateira*, som tyder liten båt, sidan sushibiten eigentleg såg ut som ein liten båt.

Ordpasningar

Om det ikkje er så mange norske ord med portugisisk opphav, illustrerer dei like fullt korleis ord vandrar mellom språk. Med litt godvilje minner ordlån mellom språk om pasningar i ein fotballkamp. Ballen vandrar mellom fotballspelarar, gjerne fram og tilbake i eit samspel, og mange vil ha eit ord med i laget.

Slik er også ord på rundreise. Dei går gjerne innom fleire språk før dei finn vegen til eit språk som norsk. Anten det er snakk om *ananas* frå tupi, *teak* frå malaysisk eller *monsun* frå arabisk, har portugisisk ofte hatt ei midtbanerolle før orda gjekk i mål hos oss.

.....
Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Україна – Ukraina

■ ERLEND LØNNUM

Det er en dramatisk tid for landet i Sørøst-Europa. Ukraina preger stadig nyhetsbildet, og da dukker også spørsmålet om transkripsjon opp. For hvordan staver man ukrainske navn på norsk?

Ukrainsk er det offisielle språket i Ukraina og i nær slekt med russisk. Det finnes egne transkripsjonsregler for hvordan vi overfører ukrainske navn til norsk, slik det også er laget regler for andre kyrilliske skriftspråk og for nygresk. Oversikten får du på nettsidene til Språkrådet.

Janukovytsj og Kyiv

For eksempel skal navnet på den fungerende presidenten i Ukraina skrives *Oleksandr Turtsjynov* på norsk når vi transkriberer fra ukrainsk, mens navnene på forgjengeren *Viktor Janukovytsj* og den tidligere statsministeren *Julija Tymosjenko* transkriberes nettopp slik. Fra idrettsverdenen kjenner vi blant andre fotballspilleren *Andrij Sjevtsjenko* og bokseren *Vitalij Klytsjko*.

I Norge er imidlertid flere ukrainske byer kjent gjennom sine russiske navn. De russiske skrivemåtene *Kiev*, *Lvov* og *Kharkov* er eksempler på det. De ukrainske navnene skrives *Kyiv*, *Lviv* og *Kharkiv*. Norske aviser bruker ofte det russiske navnet på hovedstaden *Kiev*, samtidig som de ukrainske variantene *Lviv* og *Kharkiv* også har festet seg på trykk.

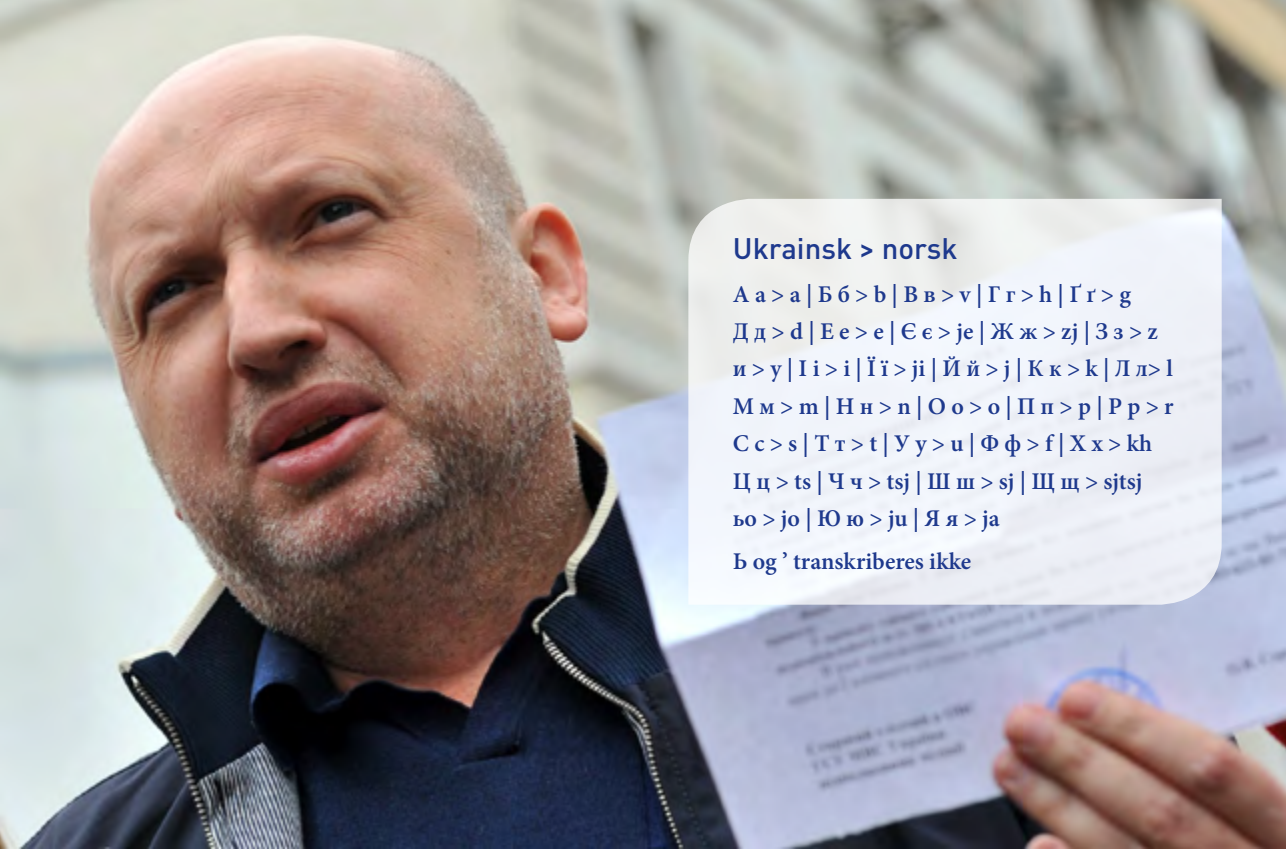
Den ukrainske hovedstaden skulle

etter transkripsjonsreglene ha blitt «Kijev» fra russisk og «Kyjiv» fra ukrainsk, og landsnavnet Ukraina blir egentlig «Ukrajina». Men stater og noen store byer har andre innarbeidede skrivemåter.

Ukrainsk og russisk

Etter oppløsningen av statene Sovjetunionen og Jugoslavia har transkripsjon av kyrillisk utenom russisk og serbisk blitt et aktuelt tema. For ti år siden fastsatte det daværende Norsk språkråd allmenne regler for transkripsjon av ukrainske, hviterussiske, makedonske og bulgarske steds- og personnavn til norsk. Reglene ble utarbeidet i samarbeid med Institutt for østeuropeiske og orientalske studier ved Universitetet i Oslo.

Langt på vei samsvarer det ukrainske regelsettet med reglene for russisk. De fleste bokstavene er like og passer godt inn i det samme systemet. Men noen har avvikende lydverdier og har derfor fått andre transkripsjonsmåter. De viktigste forskjellene gjelder bokstavene Ї (g), І і (i) og Ї ї (ji), som ikke finnes i russisk, bokstaven и, som blir y fra ukrainsk og i fra russisk, bokstaven Г г (h), som ukrainsk чир > snih ('snø')



Ukrainsk > norsk

А а > a | Б б > b | В в > v | Г г > h | Ґ ґ > g
Д д > d | Е е > e | Є є > je | Ж ж > zj | З з > z
и > y | І і > i | Ї ї > ji | Й й > j | К к > k | Л л > l
М м > m | Н н > n | О о > o | П п > p | Р р > r
С с > s | Т т > t | У у > u | Ф ф > f | Х х > kh
Ц ц > ts | Ч ч > tsj | Ш ш > sj | Щ щ > sjtsj
ьо > jo | Ю ю > ju | Я я > ja
Ь ь og ’ transkriberes ikke

Oleksandr Turtsjynov er den norske skrivemåten for navnet på mannen som ble fungerende ukrainsk president i februar. Foto: Sergej Supinskij / NTB Scanpix

versus russisk чер > sneg, og bokstaven Є e (je), som det ukrainske navnet Євген > Jevhen versus den russiske ekvivalenten Евгений > Jevgenij.

Transkripsjonen av ikke-russiske bokstaver kommer i tillegg. Til vitenskapelig bruk har tidsskriftet Scando-Slavica laget et eget system for translitterasjon av kyrillisk.

Kyrillisk

Både russisk og ukrainsk bruker varianter av det kyrilliske alfabetet. Det kyrilliske skriftsystemet bygger i hovedsak på det greske alfabetet og brukes i slaviske land med ortodoks religion.

Navnet kyrillisk er oppkalt etter Kyrillos, den greske apostelen som på 800-tallet misjonerte blant slaver. På

1700-tallet gjennomførte tsar Peter den store en skriftreform som forenklet alfabetet, og det danner grunnlaget for dagens kyrilliske alfabet.

Det uttalte

Ukraina er på manges lepper, og det på to ulike måter her til lands. De som velger å følge ukrainske og russiske uttaleregler, omtaler landet som /ukraina/, med to selvstendige vokallyder og trykk på i-en, mens andre tyr til diftongen ai og uttaler det /ukraina/. Om den ene uttalen er bedre enn den andre, lar vi være uuttalt.

.....

Erlend Lønnum er rådgiver i Språkrådet.

Les mer om transkripsjon og geografiske navn på Språkrådets nettsider. Der finner du også det faste innslaget «Aktuelle ord», hvor vi blant mye annet har skrevet om Ukraina. Følger du oss på Facebook og Twitter, får du også servert aktuelle ord der.

Ordbøker er viktig språkpolitikk

■ MARIT HOVDENAK

Språkrådet har i den siste tida gjeve råd til Kulturdepartementet om korleis samfunnet bør satse på ordbøker framover. Det trengst mellom anna språkpolitiske verkemiddel for å utvikle gode ordbøker og halde dei oppdaterte.

I språkmeldinga *Mål og mening* frå 2008 vart ordbøker og liknande oppslagsverk framheva som viktige for skriftkulturen i landet, for språkoppplæring og kulturutveksling og for statusen til språka. Ut frå det botnar tilrådingane frå Språkrådet i ei uro for at kulturverdiar kan gå tapt, sidan universiteta ikkje lenger satsar på å ta vare på mange av språksamlingane sine. Situasjonen krev klare grep for å sikre grunnlaget for ein god ordbokpolitikk. Språkrådet peiker no på kvar det særleg bør brukast offentlege midlar.

Forskning og dokumentasjon

Omfattande språksamlingar er ein føresetnad for å lage ordbøker. Språkrådet tek difor til orde for at det blir oppretta eit senter som skal dokumentere og utforske dei språka som Noreg har ansvar for. Det bør kunne arbeide ikkje berre med norsk, men òg med minoritetsspråka kvensk, romani, romaner og norsk teiknspråk. Både samlingar og ordbøker bør vere lett tilgjengelege digitalt, slik at ein kan sjå kva materiale ordartiklane byggjer på.

Dei største samlingane finst ved universiteta, særleg i Oslo, men det finst òg mange større og mindre lokale samlingar, ikkje minst av stadnamn. Eit forskings- og dokumentasjonssenter for språk bør ha nær tilknytning til eit universitet, eller eventuelt til Språkrådet eller Kulturdepartementet. Det bør vere eitt senter for både språk og namn med så vel språkfagleg kompetanse som IKT-kompetanse.

Nasjonale ordbokverk

Språkrådet legg vekt på at vi treng eit fullverdig nasjonalt ordbokverk for kvar målform. Difor tilrår Språkrådet satsing på eit stort verk som etter moderne vitenskaplege metodar dokumenterer bokmålet både historisk og i notida, og i si fulle breidd som brukspråk. Frå før har vi *Norsk Riksmålsordbok*, som kom ut i fire band i perioden 1937–1957, og som dokumenterer ordtilfanget i riksmål og bokmål frå 1814, særleg i skjønnlitteratur. Det kom to tilleggsband i 1995.

Verket blir no modernisert og revidert og skal etter planen publiserast

som nettordbok med tittelen *Det Norske Akademis store ordbok* (NAOB) i 2017. Språkrådet tilrår at NAOB blir fullført, og at det samtidig blir arbeidd grundig med eit forprosjekt for eit stort ordbokverk for bokmål. Eit utgangspunkt er prosjektet Bokmålets og riksmålets ordbokverk, der det er tenkt å byggje vidare på NAOB og trekkje inn andre ressursar.

Norsk Ordbok med undertittelen *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet* dokumenterer ordtilfanget i nynorsk og dialektane frå 1600 til i dag. Ordboka har komme ut gjennom ein lang periode og blir fullført når det tolvte og siste bandet blir

for å tilby informasjon om offisiell norsk rettskriving. Det gjer vi gjennom *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* og gjennom å vedlikehalde fullformsordlistene i *Norsk ordbank*. Både stavekontrollar og skuleordlister bør kunne køyrast mot Ordbanken for å sikre korrekt normering av orda. Jamt vedlikehald av Ordbanken går òg hand i hand med vedlikehaldet av standardordbøkene.

Eit vidt spekter

Det finst eit vidt spekter av andre ordbøker, ikkje minst tospråklege (særleg frå og til engelsk), fagordbøker og andre spesialordbøker. Mange av dei har

● «Kulturverdiar kan gå tapt sidan universiteta ikkje lenger satsar på språksamlingane sine.»

ferdig redigert i 2014. Alt no er ordboka allment søkbar frå bokstaven *i* og utover. Språkrådet tilrår at den første, eldre delen av verket, *a-h*, blir digitalisert og revidert med same moderne standard som elles i ordboka.

Standardordbøkene

Bokmålsordboka og *Nynorskordboka* kom ut som eittbands handordbøker for snart tretti år sidan og er no mykje brukte som gratis nettordbøker. Dei er den viktigaste kjelda for folk flest til kunnskap om gjeldande bokmåls- og nynorsknorm, men innhaldet treng revisjon for at ordbøkene skal vere tidsriktige. Språkrådet tilrår difor eit prosjekt for innhaldsrevisjon av begge ordbøkene, i eit tett samarbeid mellom ordbokredaksjonane. Deretter lyt ordbøkene oppdaterast jamleg.

Språkrådet har eit særskilt ansvar

komme til fordi det har vore eit klårt behov i samfunnet, og ofte er det forlag som har finansiert utgjevinga heilt eller delvis. Denne marknaden er i sterk endring ettersom Internett meir og meir tek over som formidlingskanal, og det er ikkje sikkert at vanlege forlag i same grad vil kunne levere ordbøker av like god kvalitet lenger.

Tospråklege ordbøker til og frå nynorsk er mangelvare. Språkrådet meiner difor at tospråklege ordbøker som kjem ut med offentleg finansiering, må ha løysingar for begge målformene. Når det gjeld fagordbøker, har Språkrådet tidlegare rådd til at det blir sett av midlar til større aktivitet for utvikling av fagterminologi.

.....
Marit Hovdenak er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Seigmenn står støtt i ordbøkene

Hva innebærer det å fjerne et vanlig ord fra ordbøkene eller gi det en ny betydning? Sier det noe om hvem som eier det norske språket?

I et brev til Språkrådet har Orkla, som Nidar er en del av, bedt om at ordet *seigmann* tas ut av *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka*, eller at det skrives med stor forbokstav. Språkrådet har avvist Orklas krav. Saken har vakt stor interesse i aviser, radio og tv og engasjert mange i sosiale medier.

Etterrettelige ordbøker

I svarbrevet til Orkla skriver Språkrådet: «Skal ordbøker være etterrettelige, må de beskrive og dokumentere språket slik det brukes. Vanlige ord kan ikke uten videre fjernes fra ordbøkene eller gis en annen betydning.»

Å skrive *seigmann* med stor forbokstav i ordbøkene er ikke aktuelt, fordi *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* er definisjons- og rettskrivingsordbøker for fellesnavn, ikke egennavn. Ved ord som *sukett* og *termos* står det i ordbøkene at ordene kommer av varemerker. Det er ikke tilfellet med *seigmann*, siden ordet først var en allmenn betegnelse.

Det er uheldig at *seigmann* er registrert som varemerke. Utgangspunktet for Språkrådet er å verne den norske skriftspråklige og talespråklige kulturarven, og det er derfor urimelig om enkeltaktører får enerett til å bruke allmenne betegnelser på produktene sine.

Seigmann som fellesnavn

Seigmann var i allmenn bruk før Kielands dropsfabrikk, Nidars forgjenger, begynte å produsere seigmenn i 1965, og dermed før Orkla fikk ordet registrert som varemerke i 2003.

Alt i 1930-årene er *seigmenn* og *seigmenner* brukt i flere bøker. Det eldste treffet fra nettsidene til Nasjonalbiblioteket er fra Else Hinzelmans roman *Ma Re Li*, som kom ut på norsk i 1933 i Johanna Oftedals oversettelse: «Selv ikke Linas delikate avskjedskake hadde gjort tilnærmelesvis sånt inntrykk på Ma, som Peters billige 'seigmenner'. Et veldig kremmerhus fullt av 'kandiserte frukter', som de kalles i dannede butikker.» Det at romanen er oversatt, tyder på at *seigmenn/seigmenner* var etablert som fellesnavn i 30-årene.

Andre eksempler finner vi i *Line svinger op* av Mary Storm og *Stopp tyven!* av Aimée Sommerfelt, begge fra 1934. I den første leser vi: «Matforrådet bestod av en halvfull sukkertøiboks, noen seigmenn i et glass (seigmenn var det beste Line visste)». I den andre står det: «Knerten som bodde på hotell hadde ydet proviant i form av tygg gummi, seigmenner og sukkertøi som fikk rivende avsetning.»

Formene *seigmann*, *seigmannen*, *seigmenn*, *seigmennene* finner vi senere i en



- «Skal ordbøker være etterrettelige, må de beskrive og dokumentere språket slik det brukes.»

rekke bøker, også med formene *seigmenn*, *seigmænder* og *seigmennar*. I boka *Praktisk varekunnskap for næringsmiddelbransjen* fra 1973 beskrives ulike varebetegnelser, deriblant «Drops – pastiller m.v.»: «Seigmenn består av sukker og glykose som kokes til ca. 110°C. Deretter tilsettes gelatin oppløst i vann, essens, vinsyre og farge. Så støpes massen i puddeform. Deretter følger en tørketid på et døgn. Etter at varen er stivnet, blir den børstet, fuktet og kandert med farin. Dette gir en seig vare.»

Da *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* kom ut i 1986, hadde begge med ordet *seigmann*. Definisjonene var henholdsvis «seigt slikkeri formet som en mann» og «seigt sukkerty forma som ein mann». Også de større ordbokverkene har tatt med *seigmann* som fellesnavn, blant annet bind 3 av *Norsk Riksmålsordbok* fra 1947 og bind 10 av *Norsk Ordbok* fra 2011.

Svensk parallell

Det svenske tidsskriftet *Språktidningen* sammenlignet seigmannsaken med den svenske debatten om ordet *ogooglebar*. Språkrådet i Sverige førte i 2013 opp *ogooglebar* på lista over årets nyord. Google krevde da at ordet skulle få en definisjon som gjorde det klart at det bare er med Googles søkemotor en kan *google*. Det var rikelig med belegg på at mange også *googlet* ved hjelp av Googles konkurrenter, men for å unngå rettssak valgte det svenske Språkrådet å stryke ordet fra nyordslista.

Les mer om varemerker som språk i *Språknytt* nr. 1/2014. Bladet ligger på nettsidene til Språkrådet.



Om meningers mot

■ ERLEND LØNNUM

Er du en meningsbærende person? Da er du kanskje en av stadig flere meningsdannere i meningstyranniet.

Det har blitt svært vanlig å mene mye om mangt. Jeg mener, det er så mange som mener fremfor å tro og anta, synes og gå ut fra.

Meningsbærere

Forleden ble Språkrådet ringt opp av en meningsbærende person, eller rettere av en person som synes at det er meningsløst å omtale personer som meningsbærende. Han nevnte at arbeidsgiveren hans ønsket «meningsbærende medarbeidere», antagelig ment som at de burde delta aktivt med meninger og tanker. Ordvalget gir ikke uten videre god mening.

En person kan godt være bærer av andres meninger, slik politikere er talerør for andre. Så har vi egne meninger, som vi «bærer» på hele tiden. Noen brenner inne med dem, andre ytrer dem i tide og utide. Men hverken det å ha eller å ytre meninger kalles tradisjonelt meningsbæring.

Vår mening er at vi bør holde oss til den tradisjonelle bruken, som tilsier at både ting og tekster, medier og institusjoner kan være meningsbærende. Inntil nylig har pressestøtten blant annet vært knyttet til meningsbærende aviser. I en stortingsmelding fra 11. april i år står det derimot: «Kategorien *riksmedier* erstatter kategorien *riksspredte meningsbærende aviser* i tidligere ordning.»

Pressen deler til og med ut pris til «Årets meningsbærer» og har med det befestet en videre betydning av meningsbæring. Men med meningsbærende ansatte har personifiseringen gått for langt.

Meningsbryting

Blant avisskribentene er det nok av personer som har sine meningers mot, men ikke så mange er beskrevet som meningsbærende. I avisdatabasene finnes bare en håndfull eksempler på slik ordbruk: Det handler blant annet om at tv-seerne bes «gi tips om meningsbærende personer og saker», og at «vi henvender oss til [dem] som sterke meningsbærende personer». I Nasjonalbibliotekets database forekommer meningsbærende personer svært sjelden, men i en bok om sosiologi og filosofi fra 1972 forekommer den allmenne betydningen som bunner i at mennesket bokstavelig talt er et meningsbærende vesen.

I ordbøkene finner vi derfor en rekke meningssammensetninger, fra meningshat og meningsterror på den ene siden til meningsfrender og meningsfrihet på den andre. Og i meningsaviser, meningsorganer og meningspartier møter vi meningsmåling og meningsskifte. Det finnes en meningsfelle for de fleste, og før vi vet ordet av det, har vi gått i den.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet arbeider for å styrkje det norske språket og språk-mangfaldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følgjer opp den norske språkpolitikken på oppdrag frå Kulturdepartementet. Språkrådet gjev råd, formidlar kunnskap, tek initiativ til samarbeid og fører tilsyn.

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonane våre om god og rett norsk.
- Vi svarer på språkspørsmål på e-post, i sosiale medium og på telefon.
- Vi samarbeider med offentlege og private institusjonar om tiltak som styrkjer bruken av norsk på område som arbeids- og næringsliv, høgare utdanning og forskning.
- Vi forvaltar rettskrivinga i nynorsk og bokmål og følgjer med på korleis språket utviklar seg.
- Vi publiserer rapportserien *Språkstatus* med oppdatert kunnskap om den språkpolitiske stoda i landet.
- Vi arrangerer konferansen Språkdagen kvart år for å skape debatt om språk.
- Vi deler ut Språkprisen for framifrå bruk av bokmål og nynorsk i sakprosa.
- Vi gjev råd til statstilsette om korleis dei kan skrive klart og godt og få ei jamnare fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi samordnar utvikling og tilgjengeleggjering av norsk terminologi og fremjar bruken av norsk fagspråk.
- Vi fører tilsyn med om statsorgana følgjer krava til fordeling av bokmål og nynorsk.
- Vi administrerer ei stadnamnteneste som gjev råd og svarer på spørsmål om skrivemåten av stadnamn og om namnsetjing.
- Vi arbeider for at IKT-produkt skal byggje på norsk tekst og tale, og samordnar ei datatermgruppe som føreslår nye norske dataord.
- Vi har eit ansvar for norsk teiknspråk og samarbeider med aktørar på feltet.
- Vi har eit ansvar for dei nasjonale minoritetsspråka kvensk, romani og romanes og for nyare minoritetsspråk, og vi samarbeider med språkbrukargruppene.
- Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skulen.
- Vi gjev diplom for godt namneveitt til næringsdrivande.
- Vi samarbeider med søsterinstitusjonar i andre land, mellom anna om å sikre nabo-språkførståing i Norden.

Direktøren i Språkrådet er leiar for over tretti tilsette. Styret i Språkrådet er utnemnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd, som er referansegrupper med språkkunnige og språkengasjerte personar frå heile samfunnet.

www.sprakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLEG REDAKTØR:
Arnfinn Muruvik Vonen

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRAR:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artiklar frå
eksterne skribentar står
for forfattaren sitt syn.

Ettertrykk tillate når kjelda
er oppgitt.

OPPLAG: 12 000

Tekstene i dette nummeret
finst òg på Internett:
www.sprakradet.no/spraknytt

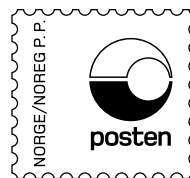
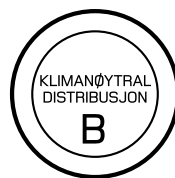
Fire nummer i året
Redaksjonen avslutta
21.03.2014

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Framsideoillustrasjon:
Foto: Guilherme Dionizio /
Demotix / NTB Scanpix

Baksideoillustrasjon:
Foto: Pixtal / NTB Scanpix



HISTORIA BAK

MANGE KJENNER MEKRE, FÆRRE KJENNER BEKRE

M-en i verbet å *mekre* og *b*-en i substantivet *ein bekre* er den einaste skilnaden mellom dei to orda.

Verbet å *mekre* er eit lydetterliknande ord (eit onomatopoetikon), for geiter og sauer mekrar når dei gir lyd frå seg. Truleg har det heilt parallelt ein gong i tida eksistert eit verb å *bekre*, så det onomatopoetiske substantivet *ein bekre* er nok laga etter mønster av dette verbet.

Bekre er ei anna nemning for 'vêr', 'saubukk'. Ordet finst på norrønt og moderne islandsk, der det heiter *bekri*. I nynorsk og ein del norske dialektar heiter det *bekre*, somme stader i forma *bekar* eller *bøkor*.

Sauer, lam og geiter brekar, og i *breke* og *bekre* er alle lydane dei same, men ikkje rekkjefølgja av dei: *breke* mot *bekre*. I *mekre* og *bekre* er den første lyden i ordet ulik, men båe orda endar på *-ekre*, så det er nok ein språkhistorisk samanheng mellom dei.

Her har me altså tre ord som er knytte til geiter og sauer: *mekre*, *bekre* og *breke*.

Svein Nestor,
cand.philol.

.....
RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825

